

ASPECTE PRIVIND ȚĂRĂNIMEA DIN OLTENIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

CRISTINA GUDIN*

Abstract: The study *Aspects regarding the peasantry of Oltenia in the 19th century* aims to present the economic, social and legal situation of the inhabitants of the villages in the mentioned area. The stages that marked the evolution of these social categories in the 19th century are considered, as well as specifying their particularities. In addition, with the help of contemporary documents, aspects related to daily life, the relationship with landlords and tenants, abuses to which the peasants fell victim over time will be highlighted. There are also references to the manner in which the peasants of Oltenia understood how to react to injustices or those related to their contribution to the political-military events of the analyzed period.

Keywords: peasantry, abuse, uprising, owners, land.

Oltenia, regiune istorică cuprinsă între Olt, Dunăre și Carpații Meridionali, s-a remarcat în epoca modernă prin densitatea sa demografică, cu cei 31 de locuitori/km² atingând un nivel superior celui național. Potrivit statisticilor, la jumătatea secolului al XIX-lea, în cele cinci județe din dreapta Oltului trăiau 33% dintre locuitorii Țării Românești, județul Dolj deținând primul loc în țară sub aspectul populării. Oltenia a cunoscut în veacul indicat o evoluție demografică pozitivă, încadrându-se în tendința națională, astfel încât în anul 1877 ajunseser să adăpostească circa 720.000 de persoane, cu precădere în comunele rurale unde viețuiau 93,74% dintre locuitori¹.

Această realitate se suprapunea peste specificul economic al regiunii unde agricultura era preponderentă, industria dezvoltându-se târziu și timid spre a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu înființarea fabricii de bere de la Turnu Severin, a tăbăcăriei de la Bucovăț, precum și a mai multor „unități meșteșugărești, mori, gatere și tot felul de ateliere”. Tot atunci s-au amenajat porturile Turnu Severin, Calafat și Corabia, cu rol însemnat în impulsivitatea comerțului zonal, și s-a intensificat exploatarea resurselor subsolului (de ex. din 1851 antracit în bazinul carbonifer Schela, petrol sau ape minerale – între care cele sulfuroase de la Săcelu în jurul anului 1900)².

* Conf. univ. dr, Facultatea de Istorie, Universitatea din București, e-mail: cristinagudin@yahoo.fr.

¹ I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroiu, *Contribuția Olteniei la războiul pentru independență*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977, p. 5–6.

² V. Cucu, *Oltenia azi*, București, Colecția Societății pentru Răspândirea Științei și Culturii, nr. 393, 1961, p. 28, 35, 40.

Așadar, principalul sector de activitate în Oltenia, ca de altfel în întreaga țară, îl reprezenta agricultura, ramură economică aflată în expansiune pe măsură ce cererea de produse creștea pe piața internă și internațională. În pofida progresului tehnic, ilustrat prin sporirea numărului mașinilor de secerat și treierat, al acelor de curățat grâul și al vânturătoarelor³, principala forță productivă în agricultură a rămas munca țăranilor cărora, pe fondul multiplicării terenurilor arabile⁴, le revenea o suprafață de muncă tot mai mare.

Plecând de la aceste constatări, prezentul studiu intenționează să surprindă situația sătenilor în perioada menționată, punând în lumină cu ajutorul documentelor contemporane aspecte privind traiul cotidian, relația cu proprietarii și arendașii, relația cu reprezentanții autorităților, precum și atitudinea adoptată de aceștia în raport cu evenimentele sociale, politice și militare ale vremii.

Ceea ce atrage atenția cercetătorului este evidențierea în majoritatea opiniilor din epocă a neajunsurilor existente în viața țăranilor, opiniile pozitive fiind minoritare și formulate în principal în legătură cu profilul psihologic. În acest sens, se considera că oltenilor nu le lipseau calități precum: temeritatea, adaptabilitatea, simțul dezvoltat al umorului, pragmatismul, patriotismul, căci: „nicăieri nu se vede mai multă dârzenie, mai multă demnitate, mai multă teamă de ridicol ca în viața oltenilor; și nicăieri nu se văd mai multe căderi și prăbușiri de situații ca la olteanul care, pentru un cuvânt sau pentru o atitudine, sacrifică totul”⁵; „statornic în tradițiile sale istorice și locuind un ținut ale cărui hotare el le-a lărgit după puterea sa proprie de expansiune, olteanul și-a format treptat o conștiință de viguroasă autohtonie”⁶; „cu un simț deosebit al realului și o energie neistovită, olteanul are ochiul larg deschis asupra concretului și o doză de bun-simț, de sarcasm și biciuire care îi devin caractere reprezentative. Voluntar și dârz, individualist și aprig legat de buna lui stare și de o libertate pentru care este oricând capabil de înverșunări tari, olteanul știe și poate să lupte, dar știe și să înțepe, să râdă”⁷; „întreprinzători, se aclimatizează; viguroși, covârșesc numeric; încrezători în forțele lor și îndrăzneți până la sacrificiu, supun economicește și stăpânesc”⁸. În plus, oltenii ar fi avut în

³ În primii cinci ani ulteriori reformei agrare din 1864, numărul mașinilor agricole a crescut în Oltenia de 5 ori, iar în preajma războiului de independență sporul era de circa 12 ori, de la 67 de mașini agricole în 1865, ajungându-se la 786 în anul 1875. Se depășea astfel ritmul de achiziționare a utilajelor agricole în țară, unde creșterea era de doar 4 ori, de la cele 752 mașini în 1865, înregistrându-se 2.937 în anul 1875. Cf. I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroiu, *op.cit.*, p. 8.

⁴ Suprafețele agricole însămânțate erau de 767.661 pogoane în 1862 și s-au dublat în mai puțin de un deceniu și jumătate. Cf. I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroiu, *op.cit.*, p. 6.

⁵ M. Tomescu, *Personalitatea militară a Olteniei*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *Oltenia*, Craiova, Fundația Culturală Regală Regele Mihai I, 1943, p. 42.

⁶ C. Rădulescu-Motru, *Climatul sufletesc oltean*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *op.cit.*, p. 33.

⁷ T. Păunescu-Ulmu, *Contribuția literară a Olteniei*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *op.cit.*, p. 90.

⁸ D. Bodin, *Oltenia și oltenii*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *op.cit.*, p. 380.

profilul lor psihologic trăsături ce explicau predispoziția de a reacționa în fața opresiunii de orice fel, știut fiind că: „îndărătnici, curajoși, tenaci, stăpâni pe sine, aprinși, ageri și de-o abnegație fără pereche, oltenii poartă în sânge sângele acelora care au băut otravă și și-au croit piepturile aruncându-se în săbii ... Revoluționar și independent prin esență, niciodată nu poate fi supus”⁹.

Fără a fi înclinați spre misticism și fără a urmări în religie „motive de neliniște care să-i ducă la întrebări asupra tragicului vieții”¹⁰, sătenii respectau totuși restricțiile impuse de Biserică, în special pe cele de natură alimentară, ajungând astfel să postească aproape 200 de zile pe an. Consecința era o alimentație predominant vegetală, săracă în nutrienți, insuficient diversificată, neadaptată vârstei, stării de sănătate și consumului caloric cotidian, ceea ce, firesc, avea efecte asupra stării generale de sănătate, fapt cunoscut de toți medicii, între care Ioachim Drăgescu, autorul în 1876 al unui raport relativ la județul Dolj, de unde extragem că: „O alimentație rea sau insuficientă, o alimentație vegetală ucide forța și energia în om”. Acestei cauze i se adăugau „ignoranța [care] mai ales la sate domnește suverană”, malaria, pelagra¹¹, bolile digestive etc., care laolaltă, prin efectele produse, conduceau la constatări sumbre, precum: „la noi decesele întrec nașterile, frumoasa și viguroasa rasă română a degenerat, săteanul din bun, blând și energetic, a devenit leneș, arțăgos, indolent”. Îngrijorarea doctorului era justificată, toate categoriile de vârstă confruntându-se cu probleme medicale, inclusiv tinerii, așa cum el însuși putuse observa, și anume: „duminica și de sărbători când mă amestec la horă între flăcăi și fete mi se pare că mă aflu într-un cimitir în mijlocul unor oameni ieșiți din mormânt, atât sunt de palizi, abătuți și triști”¹². Nici nu putea fi altfel atât timp cât, chiar și în a doua jumătate a veacului al XIX-lea: „higiena publică este lăsată la voia întâmplării. Medicul de plasă se vede în comună numai în timpul vaccinării”, așa încât concluzia conform căreia „populația suferă fără niciun ajutor medical”¹³ și-a păstrat valabilitatea de-a lungul întregii perioade analizate.

Alexandru Vlahuță, cercetând plaiurile oltenești, făcuse aceleași constatări, evidențiind în plus că țărâni erau „străini de binefacerile școlii, străini de tot ce s-a gândit și s-a scris în limba lor, trăind de azi pe mâine, mai mult vegetând decât trăind”¹⁴. Observația scriitorului era în acord cu datele recensământului din 1899 potrivit căruia, în Oltenia, procentul neștiutorilor de carte era de 82,2%, sensibil mai mare decât cel înregistrat la nivel național (78%) sau pe regiuni (Moldova – 79%, Muntenia – 75,6%, Dobrogea – 75,2%)¹⁵. Cu alte cuvinte, analfabetismul s-a menținut

⁹ *Ibidem*, p. 382.

¹⁰ C. Rădulescu-Motru, *op.cit.*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *op.cit.*, p. 28.

¹¹ În anul 1888 în România incidența pelagrei era de 1,96 ‰, în timp ce în Gorj era de 2,79‰.

¹² Al. Bălinescu, *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea. Documente*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, 1967, doc. 319, p. 421.

¹³ *Ibidem*, doc. 318, p. 420.

¹⁴ Al. Vlahuță, *România pitorească*, București, Editura Pentru Literatură, 1963, p. 77.

¹⁵ V. Cucu, *op.cit.*, p. 47.

aici la cote ridicate de-a lungul întregului secol, rezultat al accesului limitat la instruire, autoritățile însele semnalând în 1876 că: „Instrucțiunea și religiunea care singure pot da lumină și civilizațiune unui popor ... astăzi pot zice că lipsește cu desăvârșire, căci ce poate fi numărul școlilor de astăzi în ființă pe lângă populațiunea ce există și cu timpul în care trăim? În cele mai multe comune nu sunt localuri de școală, unde sunt se află într-o stare ruinată. Învățători prea puțini; comunelor le lipsește mijloacele de a putea construi localurile”¹⁶. Nici bisericile și sediile primăriilor nu se aflau într-o stare mai îmbucurătoare, degradarea rezultată din neglijența comunității, dar și din insuficiența resurselor financiare, fiind evidentă.

În privința infrastructurii din comunele rurale ale Olteniei, se poate afirma că aceasta se încadra în nota națională, în aceeași măsură în care situația dintr-o plasă putea fi extrapolată la nivelul întregii regiuni. Urmând acest raționament, starea drumurilor din plasa Dumbrava (jud. Dolj) se confunda cu starea comunicațiilor din Oltenia, și anume: „În ceea ce privește căile, drumurile vecinale și comunale, podurile și podiștile ... această plasă pare a fi condamnată. Drumurile toate în genere impracticabile, astfel că în timpurile de toamnă și iarnă, locuitorii în cele mai mari greutateași fac transporturile și comunică dintr-o comună în alta”¹⁷.

Prost hrăniți, expuși maladiilor, adânciți în ignoranță, îngrămădiți, la începutul veacului, în sărăcăcioasele bordeie, iar ulterior în casele mai igienice construite pe sol (consecință a eforturilor autorităților de a generaliza acest tip de locuință), sătenii, în marea lor majoritate clăcași, erau lipsiți, în prima parte a perioadei cercetate, de proprietăți funciare, trudind pe loturile primite în folosință de la boieri sau de la mănăstiri. Condițiile impuse țăranilor, constând în efectuarea unui număr de zile de clacă pe rezerva boierească, dijma din produsele agricole obținute pe loturile atribuite, censul, erau completate de obligațiile acestora de a furniza personal pentru paza moșiei și treburile de la conac, de a transporta recolta de pe rezerva boierească și un car cu lemne la reședința proprietarului, de a ceda o cotă din băutura realizată în fiecare gospodărie și altele. Aceste sarcini au înregistrat o tendință de creștere cauzată de disproporția existentă între abundența forței de lucru în mediul rural și concentrarea terenurilor în mâinile unui grup limitat de persoane. Dată fiind discrepanța între numărul consistent al celor care solicitau loturi și cel al proprietarilor care îl puneau la dispoziția țăranilor, nu surprinde faptul că în epoca modernă asistăm la împovărarea tot mai accentuată a locuitorilor din mediul rural.

Regulamentul Organic, în vigoare între 1831–1856, a legiferat raporturile dintre locuitorii din mediul rural și proprietarii funciari. Totodată, prin același act oficial, țăranimea clăcașă era structurată în funcție de capacitatea lucrativă exprimată în numărul de vite, rezultând trei categorii, și anume: frunțașii – posesori a patru vite de muncă și a unei vaci de hrană, mijlocașii cu două vite de muncă și una de hrană și codașii sau pălmașii care nu dețineau animale de tracțiune, dar

¹⁶ Al. Bălintescu, *op.cit.*, doc. 318, p. 419.

¹⁷ *Ibidem*, p. 420.

aveau o vacă de hrană. Clăcașii primeau în exploatare de la proprietari terenuri cu suprafețe variabile între 2–4 ha, la care se adăuga locul pentru casă, curte și grădină, loturile atribuite în lucru țăranilor totalizând 2/3 din moșie (restul de 1/3 aflându-se în exploatarea exclusivă a proprietarului). Era prevăzută și posibilitatea suplimentării lotului țăranesc prin încheierea unor învoieli cu moșierul, precum și dreptul țăranilor de a-și procura lemne pentru nevoile gospodăriei din pădurile moșiei. Moșierul deținea monopolul asupra vânzării de băuturi, carne, articole de băcănie și a exploatării morilor, pădurilor și heleșteielor.

Lotul primit de clăcași în folosință era însoțit de sarcini impuse de către moșier, principala obligație, claca, fiind fixată la 12 zile/an cu nart, cu mult mai puțin decât se pretindea de la țăranii, în anul 1805, de pildă, claca ridicându-se la 33 de zile/an. Totuși, impreciziile din documentele oficiale au lăsat la latitudinea proprietarilor stabilirea normei de lucru aferentă unei zile de clacă, ajungându-se în realitate, din pricină că norma respectivă nu putea fi efectuată într-o singură zi, la dublarea sau chiar la triplarea sa, ceea ce justifică rezistența manifestată de țăranii la îndeplinirea zilelor de clacă. În consecință, claca a fost convertită frecvent în bani până la 1848, la fel și celelalte obligații, doar dijma percepându-se în natură.

Seria obligațiilor țăranilor era întregită de cele datorate statului (impozite, participarea la amenajarea drumurilor, serviciul militar) și bisericii (munca pe domeniile mănăstirilor, transportarea recoltei la locuința preotului, implicarea în construirea și repararea bisericilor), dimensiunea crescândă a acestor sarcini și executarea lor abuzivă reprezentând cauze constante de nemulțumire în lumea satului. Abaterile de la normă îmbrăcau forme variate, între acestea perceperea unor sume mai mari decât cele aprobate, ca în 1810 când Înaltul Divan Domnesc a dat dispoziție Divanului Craiovei să intervină deoarece: „într-acele cinci județe ot peste Olt se iau bani pentru orânduiala lemnelor, cum și la vinărici se urmează o mare catahrisis luându-se de vadra de vin nu câte 10 parale, după coprirea ponturilor de estimp, ci până la 23 de parale”¹⁸. Nu scăpau de persecuții nici infirmii, vârstnicii sau cei lipsiți cu totul de mijloace, documentele epocii oferind suficiente exemple elocvente în acest sens. Între acestea, menționăm cazul unui sătean din Cărbunești, jud. Gorj, care se adresa Divanului în 1832 invocând faptul că: „mă aflu om foarte bătrân..., petrec într-o mare scăpătăciune și nevindecată datorie după grumazul mieu”, fiindcă avea o soție infirmă și șapte fete „pentru care sunt azi amărât și năcăjit a le hrăni viața și a le chivernisi cu toate cele de trebuință, și puțință nu am”¹⁹. În același an, un alt țăran, din satul Fometești, jud. Vâlcea, informa stăpânirea, „cu lacrimi fierbinți din trudiți ochi și cu genunghe la pământ și cu ticăloasă limbă”, că: „mă aflu numai c-o mână, că ceailaltă am căzut în rea boală și mi-au săcat; și mă aflu cu multe fetițe mărunte și nu le poci hrăni și pe ele și să port și dajdea și adeturile pământului ce să cer toate de cătră moșieri”²⁰. În 1833, la

¹⁸ V.A. Urechia, *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din București după documente inedite*, vol. XI, București, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, 1900, p. 625.

¹⁹ Al. Bălinescu, *op.cit.*, doc. 53, p. 104–105.

²⁰ *Ibidem*, doc. 55, p. 107–108.

Marea Vornicie a Trebilor din Lăuntru a ajuns și plângerea unui pescar din satul Orlești, jud. Vâlcea, din care reținem că: „deși sunt văzut de față la halu în care mă aflu, bătrân peste 120 de ani, slab, neputincios, orb, fără de soție sau alt ajutor ori vreun venit de undevași; unde însărez, acolo dorm; hrana dintr-o zi până în alta mi-o împărleșesc cu milă după la creștini”, arendașul locului „mă apucă de clacă fără de să am cevaș pă moșie; încât nici casă, chiar hrana vieții neavând, necum a fi putincios de acea sarcină”²¹. Toți aceștia, și mulți alții ca ei, solicitau fie diminuarea, fie scutirea de taxele care le fuseseră impuse arbitrar, demersurile lor având uneori succes, altele nu.

De altfel, acesta era *modus operandi* în primele decenii ale veacului al XIX-lea, și nu numai, motiv pentru care în 1815 domnitorul Ioan Caragea a ordonat ispravnicilor din județele Olteniei ca, „ori de câte ori li se vor trimite plângeri de acest soi, să adune îndată pe arendași sau moșieri la răfuiala socotelilor”²².

Alte derapaje constau în măsurarea defectuoasă a produselor agricole aferente dijmei, mutarea forțată a sătenilor dintr-un loc în altul, în interesul exclusiv al proprietarului, aplicarea de corecții fizice și folosirea unui limbaj injurios la adresa țăranilor refractari²³. Nu lipseau nici abuzurile reprezentanților autorității locale care, prin amploarea lor, impuneau intervenția domnitorului, așa cum s-a întâmplat în 1818 când, ca urmare a zilelor de clacă pretinse și a torturilor aplicate localnicilor, serdarul Iancu, vătaf al plaiului Vâlcanul din Gorj, a fost anchetat²⁴, sau în 1812 când ceaușul din Vâlcea a fost destituit ca efect al jalbei țăranilor²⁵. Alteori, domnitorul era alarmat de neregulile administrației, după ce afla, ca Vodă Caragea în 1818, că: în Oltenia, „oamenii serdarului Diamandi, înconjurându-se prin județe cu pricinuire că sunt gonaci ai hoților, pradă și jefuiesc în feluri de chipuri pe locuitori, [așa încât] în loc de a fi ocrotitorii locuitorilor despre hoți și făcători de rele, însăși ei au ajuns să fie hoți”²⁶.

Perceperea unor sume suplimentare îi pune în dificultate pe săteni care nu o dată, semnalând abuzurile, solicitau și înlocuirea funcționarilor corupți, căci, așa cum se plâneau clăcașii boierului Nicolae Glogoveanu în 1820, „fugim toți ca niște săraci, că nu putem să mai răbdăm, că noi luom banii de la neguțatori ca să plătim dajdia și dăm oameni birnici de ai noștri de slujesc pentru dobânda banilor”²⁷ sau „apucăm cu toți lumea în cap, căci noi ce am avut după sufletele noastre, tot am vândut și am dat în datoria dăjdii”²⁸.

²¹ *Ibidem*, doc. 82, p. 139.

²² V.A. Urechia, *op.cit.*, vol. X B, p. 197.

²³ G. Netta, *Oltenii în trecutul economic al țării*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *op.cit.*, p. 499.

²⁴ V.A. Urechia, *op.cit.*, vol. X A, p. 689; vezi și vol. X B, p. 194.

²⁵ *Ibidem*, vol. XI, p. 682.

²⁶ *Ibidem*, vol. X B, p. 195.

²⁷ N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, București, Editura Ministerului de Agricultură, 1915, doc. CXXXVII, p. 109.

²⁸ *Ibidem*, doc. CXXXVIII, p. 109.

Cum era de așteptat, sătenii au reacționat în fața neorânduielilor plângându-se în repetate rânduri direct abuzatorilor, oficialilor locali și, în ultimă instanță, domnitorului, ocazie cu care sate întregi porneau la București pentru a-și căuta dreptatea. Se poate chiar vorbi despre existența unui fenomen, „pelerinajul satelor” devenind către 1820 atât de frecvent, încât Alexandru Suțu a interzis deplasarea la procese a unor grupuri largi sau chiar a satelor întregi și a limitat dreptul de reprezentare la 2–3 indivizi, recunoscuți de autoritățile locale²⁹. Cu toate acestea, contactul cu diferitele instanțe de judecată era anevoios, costisitor și cronofag, așa cum reiese dintr-o informare a locuitorilor din Băi care semnalau în decembrie 1820 că: „de astă primăvară trepdădm pă drumuri, când la București, când aici la Craiova, când la Cerneți, de ne-am stins cu cheltuiala pe fața pământului și am rămas muritori de foame, pierzând toată agoniseala acestui an până s-au cunoscut dreptățile noastre”³⁰.

Pe lângă depunerea de petiții, adesea colective, semnate nu doar de țărani aceluiași sat, ci, destul de frecvent, de locuitori ai mai multor sate, clăcașii au reacționat prin: nesupunerea la obligațiile asumate față de proprietari și arendași (nesupunere manifestată mai ales în preajma sărbătorii Sf. Gheorghe când începea noul an de arendașie și se calculau clăcile); refuzul de a se prezenta în vederea măsurării pogoanelor pentru arături, izlaz și fânețe; neacceptarea, atunci când totuși măsurătoarea se realiza, a pogoanelor atribuite; refuzul de a primi exemplare tipărite ale Regulamentului Organic sau ale altor texte juridice; sustragerea de la executarea muncilor agricole și de la obligația de a se conforma deciziei stăpânirii privind alinierea satelor. În schimb, coseau „în silnicie”, transformau în izlaz pogoanele rezervate de moșieri și arendași pentru cosit, arau alte moșii, sădeau vii și semănau cereale fără a avea acordul cuiva, taiau pădurile, provocând pagube proprietarilor care, în pofida ajutorului primit din partea aparatului administrativ, nu îi puteau împiedica, dar îi acționau în instanță în vederea obținerii despăgubirilor aferente.

În plus, sătenii au fost în repetate rânduri autori ai unor acte de violență îndreptate împotriva celor care îi tratau injust, documentele menționând în secolul al XIX-lea situații în care oamenii moșierilor, reprezentanții autorităților locale, percepții și dorobanții erau amenințați, înjurați „mai rău ca pe un țigan”, bătuți sau chiar suprimați, una dintre multiplele mărturii invocând situația din 1848 a subocârmuitorului plășii Câmpu, jud. Dolj, devenit victima sătenilor din Moțăței, Comani, Calafat, Maglavit, Moreni, Cetatea, Ulm, Fântâna Banului etc. Aceștia, înarmați cu puști, pistoale, coase și lănci, îl atacaseră, rezultatul fiind că: „pă cinci dorobanți ce mă însoțeau, legându-i și făcându-le tot felul de cazne, iar pă mine, după ce mai întâi mi-au hrăpit armele și celelalte [bunuri], au început fără milostivire a mă bate, vrând să-mi ardice și viața în loc ... Pe lângă cumplitele bătăi peste tot trupul și în cap, întâpat într-un picior cu lancea, zdrobindu-mi patru degete de la amândouă mâinile, încât mâna dreaptă poate să rămână și sacată, doi dinți din gură frânți cu un pat de pușcă ... Trântit din căruță, m-au fost îngenuncheat de trei

²⁹ V.A. Urechia, *op.cit.*, vol. XII, p. 194.

³⁰ N. Iorga, *op.cit.*, doc. CLXIII, p. 130.

ori să mă taie cu o coasă, gonit înaintea cailor, zmucit de păr, ocărât în tot chipul și fără milostivire bătut neîncetat”³¹.

Abuzurile la care sătenii erau supuși sistematic și disperarea lor s-au transferat și în cântecele populare, din care transpare și speranța în pedepsirea vinovaților, așa cum se poate observa în cântecul *Bogatul și săracul* din care redăm fragmentul: „Foaie verde colelie,/ Mi-a veni rându’ și mie,/ Alelei, ciocoi, ciocoi,/ Să mă răfuies’ cu voi,/ Că m-ați pus să tra’ la plug,/ M-az loa’ cu prăjina-n lung,/ V-am munci’, v-am alerga’/ Nebeu’ și nemâncat./ Venea soarele-n prânzu’ mare/ Și nu mai puteam de foame;/ Mă uitam pe drum la vale./ Vedeam stăpânu călare/ Aducându-mi de mâncare. / De mâncare ce-a aduz?/ Niște mălai necernu’,/ Strica’ și mucigăi’,/ Niște lapte uoțșit”³². Departe, însă, de a se mulțumi cu transpunerea în versuri a necazurilor, țăranii, exasperați de insuccesul încercărilor de a-și obține dreptatea de la autoritățile abilitate, se haiduceau și îi pedepseau pe opresori („Dacă văzui și văzui,/ Îmi luai drumul codrului,/ Io ochiez, durda pocnește,/ Ciocoiu se zvârcolește./ Las să moară ca un câine/ Că i-am zis mereu: – Jupâne,/ Nu-ți mai bate joc de mine,/ C-o veni ziua de mâine/ Și m-oi răfoi cu tine!/ Ziua scumpă ne-a sosit./ Soarele ne-a răsărit”³³). Haiducii, subiect al mai multor cântece (*Cântecul haiducului*, *Iancu Jianu*, *Doină haiducească*, *Barbă haiducul*, *Petre Vâlcean* ș.a.), au ilustrat unul dintre principalele mituri eroice ale oltenilor și au generat între 1822–1829 un adevărat fenomen, favorizat de dezordinea socială. Chiar și mai târziu, însă, documentele atestă existența haiducilor, ca în cazul a patru săteni din Băilești, jud. Dolj, care la finele anului 1848, „au rămas tot ca niște haiduci, nesupuși nici la zaherea, nici la podvezi, nici la magazia de rezervă, nici la trestia grajdurilor ostășești, umblând haimanale, fugari, prin plaiurile Galicei, înarmați și cu săcuri”³⁴.

Modelul imagologic al haiducului era țăranul tânăr și viteaz care, opresat de boier, se retrăgea în codru de unde, organizându-se alături de alți nemulțumiți, acționa („În negura muntelui/ Șade fiul câmpului,/ Fratele săracului./ Pe marginea Oltului,/ Cine păduri cutreiera,/ Pe ciocoi îi ciopârțea,/ Pe tătari îi alunga./ Pe săraci îi ocrotea?”³⁵). Cântecele despre haiduci s-au bucurat de o largă răspândire și, în egală măsură, au ajutat populația să suporte mai ușor neajunsurile, căci, „țăranul care inventa un cântec pornea de la faptul concret că haiducul îl lovea pe boierul care îl lovise pe el și, prin fenomenul de substituție psihologică, [avea sentimentul că] haiducul înfăptuia gestul de vitejie în locul țăranului”³⁶.

Riposta localnicilor a luat în epocă și forma mutării de pe o moșie pe alta în speranța găsirii unui moșier mai omenos sau la orașe unde își câștigau traiul din meserii și negoț, însă de multe ori autoritățile alertate de proprietari porneau în căutarea lor și îi readuceau la vechile locuri de muncă. O soluție mai drastică a fost

³¹ Al. Bălintescu, *op.cit.*, doc. 165, p. 227–228.

³² L. Petreanu, *Cântece populare oltenești*, București, Profile Publishing, 2002, p. 193.

³³ *Ibidem*, p. 194.

³⁴ Al. Bălintescu, *op.cit.*, doc. 186, p. 248.

³⁵ L. Petreanu, *op.cit.*, p. 150.

³⁶ A.M. Stoenescu, *Istoria Olteniei*, București, Editura Rao, 2011, p. 215.

emigrarea peste Dunăre. Individuală, în grupuri de 2–3 familii ori implicând deplasarea unor sate întregi (așa cum s-a întâmplat în 1834 cu locuitorii din Ostrovu Mare, jud. Mehedinți), exodul a fost o practică mai ales în perioada regulamentară, menținându-se și în restul veacului cu unele oscilații de intensitate. Emigrarea peste Dunăre necesita pregătire prealabilă și implica riscuri, așa cum reiese din rapoartele subocârmuitorilor vremii. Astfel, în cazul sătenilor din Ostrovu Mare, „mai întâi pârcălabu satului dimpreună cu alții, cei mai de frunte, de odată vin la cordon, au început a lega pe cordonași³⁷ cât și pă soldați; luându-le și pușcile, i-au trecut dincolo; pă care au început a veni sârbi cu vreo 10 schele mari și luntrii și cu sumă de oameni înarmați, puiind streji pă la marginea satului că pe ori cine prindea viind în sat, nu-l mai lăsă pă niminea să esă afar. Și cu chipu acesta au încărcat toate familiile și le-au trecut dincolo”³⁸. În 1841, sătenii din Poiana și Desa, jud. Dolj, au fugit noaptea în Turcia, „luând ale lor soții și copii împreună cu al lor calabalâc, ba unul dintr-înșii cu caru și doi boi au fugit”³⁹. Uneori, fugarii erau sprijiniți de sârbi și bulgari care le puneau la dispoziție bărci și trăgând asupra grănicerilor, îi scăpau de urmăritori⁴⁰.

O altă formă de manifestare a nemulțumirii locuitorilor din mediul rural au fost revoltele, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, asemenea manifestări având loc în 1816 (Mehedinți și Gorj), 1819 (Gorj, Vâlcea), 1820 (Romanați)⁴¹, dar continuând în întreaga perioadă analizată, dovadă că în anii premergători războiului de independență județele Mehedinți, Romanati, Vâlcea, Dolj au fost tulburate de acțiunile revendicative ale sătenilor, în vreme ce în 1888 toată Oltenia a fost atinsă de răscoală, iar în 1899 în mai multe localități din Dolj și Romanati au fost organizate represalii cu scopul restabilirii ordinii.

Marile evenimente politico-militare ale secolului al XIX-lea nu au lăsat indiferentă populația Olteniei, aceasta ridicându-se la înălțimea momentelor istorice cu care era contemporană. În timpul revoluției din 1821, „deși din răscoala lui Tudor n-a rezultat nicio luptă, n-a rezultat niciun strălucit fapt de vitejie”, „prin ea s-a afirmat încă o dată, din Oltenia, punctul de vedere curat românesc în istoria poporului nostru”, fapt cu atât mai firesc aici, în „acest ținut numai și curat românesc”, ai cărui locuitori nu puteau fi vreodată convinși să slujească scopuri străine. Cu alte cuvinte, așteptările lui Alexandru Ipsilanti și ale agenților săi că „vor ajunge a răscula pe țărani din Oltenia pentru greci”, au demonstrat grava ignorare a realității de care aceștia s-au făcut vinovați, rezultatul fiind că „în loc de răscoală pentru greci, s-au trezit cu o răscoală pentru scopuri românești”⁴².

³⁷ Grăniceri.

³⁸ *Ibidem*, doc. 93, p. 152

³⁹ *Ibidem*, doc. 127, p. 190.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. 128, p. 191.

⁴¹ G. Netta, *op.cit.*, în Al. Marcu, N. Criveanu, C. Rădulescu-Motru et alii, *op.cit.*, p. 500.

⁴² N. Iorga, *Două conferințe craiovene. I. Rostul Olteniei în mișcarea pentru neam. II. Ce am făcut și ce trebuia să facem*, Craiova, Editura Socec & Co., 1906, p. 16.

Și la 1848, „când o nouă revoluție a venit pentru ca să aducă viața modernă, viața liberă a poporului românesc”, oltenii s-au implicat, alăturându-se trupelor conduse de Gheorghe Magheru și jurând „să moară cu constituția”. De altfel, N. Iorga, referindu-se la revoluția pașoptistă, afirma: „câtă vreme ea s-a găsit în aceste regiuni, cât timp ea s-a desfășurat pe drumul Craiovei, atâta vreme a dăinuit cea mai frumoasă parte a ei”⁴³.

Atașamentul față de obiectivele revoluțiilor și față de liderii acestora a depășit uneori perioada de manifestare a evenimentelor, așa cum o dovedește și acțiunea doljenilor din septembrie 1849 de aducere a lui Aaron Florian în fruntea județului, în funcția deținută de acesta în vremea insurecției, prilej cu care „un număr ca la 200 de lăcuiitori revoltanți, având în capul lor și pe un comisar propagant, un preot și doi soldați înarmați cu puști, sulii, topoară și coasă și cu stindarde tricolore vin înspre capitală [Craiova] cu scop ca să tulbure liniștea obștească”⁴⁴. Acțiunea a eșuat ca urmare a intervenției dorobanților și a neutralizării multor participanți, însă era un indiciu al neîmpăcării populației cu situația instaurată după finalizarea revoluției.

De altfel, atât în timpul, cât și după înăbușirea ambelor revoluții mișcările în rândul țăranilor s-au intensificat, cu atât mai mult cu cât nemulțumirea acestora era stimulată de rechizițiile din vremea ocupației militare, precum și de sentimentul că speranțele investite au fost înșelate. Sătenii erau revoltați și din pricină că așteptările privind ameliorarea traiului, așteptări alimentate de mesajele liderilor revoluționari și de *Proclamația de la Islaz* care prevedea împrăștierea clăcașilor cu despăgubire, nu prinseseră contur, iar înfăptuirea reformei agrare fusese amânată, Comisia proprietății nereușind să stabilească principiile unei eventuale reforme rurale. Aflați într-o accentuată stare de dezabuzare, țăranii erau decizi să își facă singuri dreptate, motiv pentru care: au incendiat acareturi, grâne și șire de paie, au devastat conace și magazii, au bătut arendași și slugi, jandarmi și vătășei, au refuzat să încheie noi învoieli agricole și să le respecte pe cele vechi, au proferat injurii și amenințări cu moartea, au incitat la violență. În fața unor asemenea acte, oficialitățile interveneau în forță cu dorobanți și făceau apel la populație să-și îndeplinească obligațiile față de moșieri și arendași, adică tocmai față de aceia de care depindeau economic, dependență pe care nu o mai acceptau și o doreau eliminată în contextul revoluției. Guvernul revoluționar însuși, în care sătenii își puseseră atâtea speranțe, reacționa într-o manieră descumpănitoare și deconcertantă pentru aceștia, îmbinând blândețea cu fermitatea. În acest sens, guvernul se adresa la 15 iunie 1848, în timpul secerișului și al cositului, prefecturii județului Dolj cu scopul de a iniția măsuri ca țăranii să se achite de sarcinile lor, deoarece, în caz contrar „ar fi o mare pagubă țării dacă s-ar paraliza munca câmpului”. Ca atare, se recomanda: „1. Să se facă a se pătrunde sătenii de duhul păcii și al buneîorânduiei, căci ori care se va abate din buna orânduială și ascultare, ori care se va

⁴³ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁴ Al. Bălintescu, *op.cit.*, doc. 167, p. 230.

arăta de tulburător și cu purtări vrăjmașe către proprietari, va perde toate drepturile făgăduite, ca unul ce nu s-a arătat vrednic de dânsule și se va pedepsi aspru. 2. Până la 1 octombrie sătenii să urmeze a face lucrul proprietăresc ca și până acum spre a nu se întâmpla pagube, și dacă în Obșteasca Adunare la București se va hotărî ca din zioa Proclamației din 9 iunie să se hotărască desființarea clăcii și a iobăciei⁴⁵, atunci câte zile vor fi lucrat fiecare sătean de la 9 iunie până la 1 decembrie viitor, să i se plătească câte 2 lei⁴⁶. Slaba receptivitate a populației rurale și revoltele au obligat Ministerul de Interne să adopte măsuri, constatând că, în caz contrar, „se compromite interesurile unei părți numeroase a societății, dar se amenință și îndeustularea țării prin pierzarea recoltei viitoare”, motiv pentru care era necesar ca administrația locală „să adune la capitala județului câte un preot și un ales de fiecare sat ca să le talmăcească sensul celor 22 de articole cuprinse în Proclamația de la 9 iunie și totodată dând în fiecare sat câte un eczemblar din fiecare din celelalte proclamații care privesc asupra drepturilor și a datoriilor proprietărești (...), să-i îndemne să urmeze cu îndeplinirea desființatelor datorii întocmai ca și până acum”, punându-le în vedere că „dacă guvernul de la înființarea lui au avut de scop prințipal îmbunătățirea stării țaranului, însă niciodată nu ar erta ca acea îmbunătățire să pricinuiască pagubă proprietarilor sau arendașilor”. Parcă pentru a spori confuzia în rândul țăranilor, nota ministerială se încheia cu avertismentul că „pentru orice pagubă li s-ar pricinui [moșierilor și arendașilor] din nedomirirea lor”, sătenii vor trebui să îi despăgubească⁴⁷. Asemenea inițiative nu au produs efectele dorite, dezordinea fiind aproape generalizată. Populația rurală era greu de controlat, așa cum reiese și din schimburile de informații între reprezentanții autorităților care, interesați să restabilească ordinea într-o perioadă și așa complicată, își îndemneau subalternii să acționeze cu grijă, pentru a nu-i antagoniza suplimentar pe localnici, rezultând de aici situații comice, cum ne lasă să înțelegem replica din 1848 a unui conducător de plasă la recomandarea prefectului de Dolj, și anume: „Cinstita cârmuire zice că cu blândețe să le însuflăm în duhul lăcuiitorilor a să liniști. Apoi noi cu blândețe și ei cu ciomegele asupra noastră, nu știu cum o să îndeplinim strașnicele porunci și să fie crezută că acum în grabă numai un duh dumnezeesc îi va liniști”⁴⁸.

Cu precădere locuitorii din satele mai însemnate de pe linia Dunării se împotriveau reintroducerii vechilor orânduiri și continuau „să fie nepotoliți”, motiv pentru care în 1849 generalul-locotenent Gasford, comandantul trupelor rusești, cerea prefectului din Dolj să strângă armele din Poiana, Galicea, Calafat și Moțaței și „să cerceteze și să se descopere cine sunt acei propagandiști care proorocesc întoarcerea lui Magheru”⁴⁹. Într-adevăr, după înfrângerea revoluției

⁴⁵ Obligația clăcașilor de a furniza moșierului un număr de oameni care să-i lucreze la curte.

⁴⁶ Al. Bălintescu, *op.cit.*, doc. 155, p. 217.

⁴⁷ *Ibidem*, doc. 156, p. 218–219.

⁴⁸ *Ibidem*, doc. 170, p. 233.

⁴⁹ *Ibidem*, doc. 196, p. 259–260.

pașoptiste, reprezentanții administrației locale sunt puși în dificultate pentru că, cu tot sprijinul dorobanților, nu reaușeau să strângă zahareaua⁵⁰ și abia scăpau de furia sătenilor, fugind; cei care mergeau să își preia posturile erau bătuți și torturați.

În paralel cu asemenea gesturi întreprinse de săteni, s-au perpetuat abuzurile pe care îi înșuși le sufereau din partea moșierilor, arendașilor, reprezentanților puterii regionale sau a ocupanților. În acest sens, este edificatoare ampla plângere datând din anul 1855 a locuitorilor din satul Poiana, plasa Câmpului, județul Dolj. Aceștia s-au adresat domnitorului Barbu Știrbei, menționând următoarele: „Când era vremea arăturii de toamnă la leat 1853, eșind turcii în Calafat, ne-au ocupat și pă noi și n-am putut semăna grâu nicicum, fiind luați necurmat în transporturi. (...) Ne-au pus de le-am dat tot noi de la casăle noastre toată îndesularea, din care a plătit prea puține, iar pentru a mai mare parte de obiecte a dat cfitănt și fără nădejde viind rușii au luat de la noi toate acele cfitănti și (...) am pierdut dreptul la despăgubire. (...) Asemenea cu cfitănt am dat și porumbi rușilor (...) și după fuga rușilor iarăși viind turcii au mai luat în silă obiecte de îndesulare tot cu cfitănti și cinstita suptocârmuire le-au ardicat fără plată (...) Rușii, în curs de trei luni cât a fost în spinare noastră, a prăpădit cu foc toate împrejurimile noastre precum pătule, stobori⁵¹ și orice alte lemne a tăiat, a mâncat vaci și alte vite mărunte pe furiși. Au mâncat fânețele plătindu-le cu puțin preț, ba încă a mai furat fânuri de la câmp și scule din casăle noastre. (...) Și închizându-ne rușii înlăuntrul satului, au spart pivnițele ce aveam la câmp, au ardicat vinurile din buți și ce a rămas a tras stavinele de a curs jos vinurile și alte beuturi spirtoasă și la plecarea lor a dat foc la toate acele pivnițe și la notrețele dimprejur, lăsându-le în pustiire”. Cu toate acestea, ca și cum pagubele produse de ocupanții ruși și turci în vremea războiului Crimeei nu era suficiente, arendașul, constatând că sătenii nu își îndepliniseră obligațiile în 1853 și 1854, le impunea despăgubiri pentru care nu accepta amânare sau eșalonare⁵².

După înăbușirea revoluției pașoptiste, ca urmare a prevederii Convenției de la Balta-Liman (19 aprilie/1 mai 1849) de revizuire a Regulamentului Organic s-au modificat și prevederile agrare în vigoare la acea dată. A rezultat legea agrară din 1851 a lui Barbu Știrbei prin care: proprietarul era stăpân absolut al pământului său, așa cum țăranul era stăpân absolut al persoanei și muncii sale; raporturile dintre proprietari și țărani se bazau pe principiul învoielii libere, sistemul învoielilor extinzându-se și asupra lotului luat în folosință de săteni; a sporit suprafața de pășune, primită în funcție de numărul de vite; zilele de clacă, datorate de țăran proprietarului pentru lotul avut în folosință, au crescut la 22/an; s-a menținut convertirea clăcii în bani, prețul fiind diferențiat pe zone. Se poate afirma că baza relațiilor agricole la mijlocul veacului al XIX-lea o constituie sistemul învoielilor, sistem generalizat prin legea menționată și confirmat la recensărilor

⁵⁰ Hrană, provizii (pentru armată).

⁵¹ Stâlpi.

⁵² Al. Bălinescu, *op.cit.*, doc. 266, p. 356–357.

ulterioare (de exemplu, conform recensământului din 1859 în Țara Românească peste 50% dintre țărani clăcași recurgeau la luarea în arendă a unor loturi suplimentare).

În timpul domniei lui A.I. Cuza, chestiunea rurală a revenit consistent în dezbaterile clasei politice și a fost dublată de încercarea de limitare a abuzurilor semnalate de săteni în petițiile lor, considerent din care s-a decis trimiterea în județele Olteniei a unor comisii de cercetare și împăciuire menite să analizeze fiecare caz în parte. Legea rurală din 1864 a însemnat nu doar materializarea dezideratului formulat la 1848 în Proclamația de la Islaz, dar și o etapă importantă în evoluția țărănimii din Principatele Române. Dintre principiile acestui act normativ, amintim: sătenii clăcași sunt și rămân deplin proprietari pe locurile supuse stăpânirii lor, în întinderea ce se hotărăște prin legile în ființă; această întindere, peste locurile pe care le aveau țărani în vatra satului pentru casă și grădină, se fixa în funcție de numărul vitelor⁵³; loturile reprezentau 2/3 din totalul moșiei, fiind exceptate pădurile; timp de 30 de ani țăranul nu își putea înstrăina sau ipoteca proprietatea; se desființau claca, dijma, podvezile și zilele de meremet (repararea imobilelor), carele de lemne și monopolurile asupra băuturii și a comercializării cărnii; pentru răscumpărarea acestor îndatoriri, sătenii plăteau o sumă repartizată pe 15 ani, care varia între 71–133 de lei, în funcție de numărul de vite deținute⁵⁴.

Aplicarea legii a întâmpinat dificultăți care au decurs din lipsa unui regulament precis în privința modalităților de materializare a reformei rurale, practica circularilor ministeriale adresate prefectilor dovedindu-se ineficientă. Deficitul de ingineri topografi, aplicarea arbitrară a articolului referitor la comasarea loturilor convenite sătenilor⁵⁵, izgonirea sătenilor de pe moșii, micșorarea loturilor prin încadrarea plugarilor într-o categorie inferioară celei în care îi plasa numărul de vite deținut sau prin efectuarea de măsurători defavorabile țăranilor, refuzul de a elibera chitanțele pentru zilele de clacă prestate, condiție indispensabilă pentru înzestrarea sătenilor cu terenuri, întocmirea de cereri și declarații false de renunțare la pământ, făcute ca din partea țăranilor și semnate prin punerea degetului, împrăștierea pe loturi impropriei practicării agriculturii (râpe, prundișuri, mlaștini), acordarea de loturi dispartate, aflate la mare distanță unele față de altele pentru a-i descuraja pe săteni să le muncească au reprezentat tot atâtea abuzuri care au însoțit aplicarea legii rurale din 1864 și i-au diminuat efectele, deși meritele sale au fost incontestabile, și anume: separarea proprietății moșierilor de

⁵³ În Țara Românească, țărani frunțași primeau – 11 pogoane; mijlocașii – 7 pogoane și 19 prăjini, pâlmașii – 4 pogoane și 15 prăjini.

⁵⁴ N. Adăniloiaie, D. Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, Editura Academiei, 1967, p. 75–76.

⁵⁵ Art. 16 preciza realizarea comasării „pe cât va fi cu putință” și lăsa decizia la latitudinea unei comisii având în componență un membru ales de moșier și altul desemnat de autoritatea comunală, ambii susceptibili a servi interesele marelui proprietar.

cea a țăranilor prin transformarea clăcașilor în mici proprietari funciari, statutarea proprietății libere, private, eliberarea țăranilor de obligațiile feudale.

Din epocă ne-au parvenit mărturii ale abuzurilor, cele mai multe referindu-se la atribuirea de terenuri de slabă calitate și îndepărtate, așa cum o confirmă plângerile din 1865 și 1866 adresate Comitetului Permanent al județului Dolj, însărcinat cu punerea în operă a legii rurale, dar, în ultimă instanță, și domnitorului. Astfel, aflăm că în comuna Șimnicu de Jos proprietarul „au disposat ca să ni se aleagă pogoane din pământul cel mai rău de muncă și cel mai cu depărtare de raionul satului”⁵⁶ sau în comuna Mileștii de Jos, locuitorii semnalau că le fuseseră distribuite locuri improprii agriculturii, „fiind numai tufăriș, care nici în 5–6 ani viitori nu s-ar putea cultiva de a fi capabil pentru arătură” și dezavantajos amplasate căci se intercalau cu terenuri ale moșierilor, neajunsul constând în aceea că „de cea mai mică mișcare ce vom face, noi vom fi globiți și maltratați de către dâșii”⁵⁷. Alteori țăranii deveneau proprietari pe „pământul cel mai nisipos, deluros și foarte sterp pentru totdeauna”⁵⁸. Un alt aspect problematic l-a reprezentat lentoarea aplicării legii rurale, ceea ce a condus la efectuarea cu întârziere a lucrărilor agricole și la compromiterea recoltei, sătenii fiind „expuși la o desăvârșită scăpătăciune”.

Cu toate limitele menționate, legea rurală din 1864 a contribuit la transformarea în mici proprietari a 516.182 de țărani⁵⁹, în posesia lor intrând 1.994.588 ha⁶⁰, ceea ce echivala cu o medie de 4 ha/familie. În egală măsură, nu poate fi omis faptul că au rămas săteni neîmproprietăriți⁶¹ și că multora li s-au acordat loturi insuficiente pentru subzistența lor și a familiei, peste 60.000 de familii neprimind teren arabil, ci doar loc pentru casă și grădină.

După realizarea reformei agrare, problemele din lumea satului erau departe de a fi soluționate, locuitorii nedobândindu-și independența economică, iar moșierii nedisponând de vitele, uneltele agricole și brațele de muncă reclamate de cultivarea proprietăților, așa încât nu este de mirare că existau țăranii în căutare de terenuri agricole suplimentare, de pășuni și fânețe pentru hrana vitelor, ultimele rămase în stăpânirea exclusivă a moșierilor. În aceste condiții, soluția a reprezentat-o *Legea învoielilor agricole* din anul 1866 prin care moșierii și arendașii răspundeau nevoii sătenilor de pământ arabil, izlaz și fânețe, prin atribuirea în folosință a unor loturi în baza contractelor de învoială, încheiate între moșier sau arendaș și grupuri de țăranii ori sate întregi, pe o durată de 5 ani în care sătenii își asumau obligații pentru loturile luate în arendă, concretizate adesea în zile de muncă pe moșie și o cotă din produsele obținute pe terenul primit suplimentar. Situația multor săteni putea fi

⁵⁶ Al. Bălinescu, *op.cit.*, doc. 281, p. 378.

⁵⁷ *Ibidem*, doc. 284, p. 380–381.

⁵⁸ *Ibidem*, doc. 287, p. 383.

⁵⁹ 200.067 săteni au primit loturi din proprietățile statului, iar 316.115 au fost împroprietăriți pe loturi aparținând particularilor.

⁶⁰ 800.306 ha proveneau din moșiile statului, restul de 1.194.282 ha din terenurile particulare.

⁶¹ Însurășii nu au făcut obiectul legii rurale din 1864.

rezumată în cuvintele: „siliți pe cale economică să-și vândă forța de muncă, siliți de nevoi să-și amaneteze brațele de muncă pe mulți ani, țăranii erau chemați și «îndemnați» cu dorobanții prin legea învoielilor agricole să răspundă unor sarcini de muncă mult mai mari”⁶². Între efectele legii tocmelilor agricole s-au numărat: creșterea ponderei muncii salariate în agricultură, extinderea sistemului muncii în dijmă și impulsivitatea fenomenului arendașiei, cel din urmă fiind stimulat de recoltele bune din anii 1867–1869 care au creat iluzia îmbogățirii rapide și facile în agricultură. Din acest motiv, pe lângă arendașii de profesie, numeroși comercianți, liber profesioniști, proprietari de stabilimente industriale au preluat în arendă moșii fără a avea vreo experiență în domeniu. În consecință, valoarea arenzilor a sporit cu 150–500% în intervalul 1870–1906, ceea ce s-a tradus în creșterea sarcinilor impuse țăranilor, dezavantajați și prin faptul că marile cantități de cereale pe care România le exporta⁶³ se obțineau prin extinderea suprafețelor cultivate în dauna locurilor de pășunat. Principalii crescători ai animalelor, locuitorii satelor au avut de suportat și presiunile moșierilor sau arendașilor care, ca proprietari ai fânețelor și izlazurilor, au impus prețuri prohibitive la utilizarea acestora în speranța că astfel vor redobândi brațele de muncă pierdute prin legea rurală.

Situația sătenilor s-a agravat în preajma războiului de independență, intervalul 1873–1876 caracterizându-se prin secetă și foamete care au afectat cu prisosință zeci de localități din Oltenia, regiune cu un profil economic preponderent agrar. Criza agrară a fost adâncită în 1874 de scăderea cu 40% a prețului cerealelor pe piața din Occident, precum și de pătrunderea pe piețele vestice a grânelor din Rusia, Ungaria și SUA, concluzia, așa cum a formulat-o consulul Austriei la București, fiind aceea că: „Comerțul cerealelor române numai cu mari anevoinți se va mai putea menține pe piețele occidentale”⁶⁴. În acest condiții, singura piață mai sigură rămânând cea din Imperiul Otoman.

Cum era de așteptat, diminuarea veniturilor gospodăriilor sătești, învoielile agricole împovăraătoare (uneori impuse fără acordul locuitorilor, cum s-a întâmplat în Ciuperceni, plasa Câmpu, jud. Dolj, în 1874⁶⁵), execuțiile silite ș.a. au acutizat nemulțumirea țăranilor. Contribuia la această situație și întârzierea împroprietăririi însurățeilor în baza ordinului din octombrie 1876, aceștia reclamând Ministerului de Interne că: „în urma ordinului guvernului că ni se va da și nouă pământ pe proprietățile statului, am fost îndestul în adăstare, dar în speranța că ni se va da azi sau mâne a trecut sumă de timp și vedem că am ajuns tocmai ca țiiganii nomazi a ne preumbla dintr-un loc într-altul, din cauză că niciun proprietar sau arendaș nu ne

⁶² I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroi, *op.cit.*, p. 8.

⁶³ La sfârșitul secolului al XIX-lea, 85% din exporturile României erau reprezentate de cereale. La începutul secolului al XX-lea, România deținea locul 3 în lume la exportul de porumb și 4 la cel de grâu.

⁶⁴ *Stăruințele României de a-și crea uă industriă națională*, în „Economia rurală”, an I, București, 1874, p. 175.

⁶⁵ Al. Bălinescu, *op.cit.*, doc. 310, p. 409–411.

îngăduie a ne face câte un mic cuib de casă”⁶⁶. Cu toate acestea nu trebuie omise încercările clasei politice de a detensiona mediul rural, sens în care, de exemplu, în iulie 1876 a fost adoptată o lege prin care prefecturile erau autorizate să vândă țăranilor loturi mici de pământ provenind din moșiile statului și plătibile în 20 de ani.

Totuși, departe de a se ameliora, starea țăranilor s-a înrăutățit în anii 1877-1878 când au fost mobilizați în vederea participării la războiul de independență, 1.059 dintre soldații proveniți din Oltenia pierzându-și viața⁶⁷. Tot atunci, de la localnicii aflați în județele din proximitatea frontului au fost rechiziționate mijloace de transport, doar județele Dolj și Romanați livrând 125.602 care cu boi (45% din vitele rechiziționate în țară). Rechizițiile au fost însoțite de numeroase abuzuri, fiindcă, deși *Regulamentul pentru aplicarea rechizițiilor* din 6 aprilie 1877 prevedea ca țăranii să nu fie trimiși la distanțe care să depășească posibilitatea de întoarcere în 24 h, erau obligați să străbată 150–200 km, pe drumuri desfundate, cu vite slăbite, ceea ce prelungea durata călătoriei la 4–7 zile⁶⁸ sau erau ținuți zile întregi la subprefecturi cu mulțime de care și vite, în loc să fie utilizați la aprovizionarea armatei⁶⁹.

Oltenia, principala zonă de tranzit a trupelor spre Dunăre, a contribuit substanțial la susținerea efortului de război, pe lângă mijloacele de transport, punând la dispoziția ostașilor produse agro-alimentare, animale, furaje, case și clădiri, haine de iarnă și lenjerie, bani⁷⁰ între județele regiunii remarcându-se Dolj, Mehedinți și Romanați, situate pe direcția de deplasare a armatei, de unde au provenit 20–40% dintre produsele rechiziționate în țară⁷¹. Deși despăgubită în 1878–1879 pentru bunurile rechiziționate cu 30% din totalul sumelor destinate acestui scop la nivel național, populația din Oltenia nu și-a putut acoperi pierderile, bunurile fiind subevaluate. În plus, pe lângă greutatea rechizițiilor, adesea sătenilor rămânându-le doar strictul necesar, aceștia au fost nevoiți să facă față și incursiunilor de pradă ale turcilor din S Dunării.

După finalizarea războiului de independență, gospodăriile erau sărăcite și împovărate de datorii, iar țăranii se confruntau cu efectele epizootiei, ale inundațiilor și secetei, motiv pentru care autoritățile au intervenit distribuind porumb cu împrumut. Măsurile de diminuare a tensiunilor din mediul rural nu s-au oprit aici, la 20 iunie 1878 publicându-se în „Monitorul oficial” *Regulamentul privitor la împrumutarea însurățeilor* prin care Administrația Domeniilor Statului, după ce stabilea numărul pogoanelor disponibile pe fiecare moșie a

⁶⁶ *Ibidem*, doc. 317, p. 418.

⁶⁷ Distribuția pe județe a soldaților olteni decedați în războiul de independență este următoarea: 309 din Mehedinți, 241 – Gorj, 203 – Dolj, 199 – Vâlcea și 97 – Romanați cf. A.M. Stoenescu, *op.cit.*, p. 263.

⁶⁸ I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroiu, *op.cit.*, p. 115.

⁶⁹ Al. Bălintescu, *op.cit.*, doc. 326, p. 428.

⁷⁰ 10% din totalul subscripțiilor au provenit din Oltenia, mai ales din Dolj și Mehedinți.

⁷¹ Al. Pencovici, *Requisițiunile și ofrandele pentru trebuințele armatei române din războiul din 1877–1878*, București, 1879, p. 38–39.

statului, decidea distribuirea lor către însurăței, cât mai aproape de pământul celorlalți săteni, cu precizarea că atunci când suprafața moșiei nu permitea acordarea pogoanelor cuvenite, numărul lor trebuia redus și pământul se împărțea proporțional între însurățeii din zonă. Acestora li se lăsa posibilitatea de a se muta de pe o moșie pe alta a statului în încercarea de a-și optimiza șansele de a primi un număr mai mare de pogoane. Comisiile responsabile de împrumutarea acestei categorii de săteni aveau în componență 4 persoane, constând într-un membru al Comitetului permanent județean, prefect, primar și un delegat al Administrației Domeniilor Statului. Deși salutar, regulamentul amintit nu a satisfăcut nevoia de pământ a tuturor sătenilor, până în mai 1880 fiind împrumutați aproximativ 2.300 de însurăței în Oltenia⁷², procesul continuând și câțiva ani mai târziu. Au existat nereguli în acțiunea de împrumutare a însurățeilor și ele au constat în atribuirea unor loturi de slabă calitate sau aflate prea departe de satele de baștină, precum și în omiterea ori excluderea de pe liste a multor persoane îndreptățite să primească pământ. Uneori, doar terenul arabil a fost distribuit, nu și cel de casă și grădină, sătenii afându-se astfel în imposibilitatea de a-și întemeia o gospodărie (cum a fost cazul locuitorilor din Giubega, jud. Dolj). Întârzierea aplicării a provocat revolte în rândul sătenilor somați de autorități să înceapă achitarea răscumpărării „fără să fi pus măcar o brazdă pe acel pământ” și s-a datorat în unele situații insuficienței inginerilor topografi, așa încât, după cum se plâneau prefectului în 1881 țărani din Podari, plasa Ocolu, jud. Dolj: „Am stat în așteptarea domnului inginer spre a ne pune și pe noi în posesiunea dreptului nostru și nu au venit nici până astăzi, din care cauză am rămas fără bob de sămănătură de toamnă și vedem că pentru plata pământului suntem esecutați a plăti bani”. În apropierea primăverii era solicitat un topograf „spre a ne măsura pământul atât la câmp, precum și locurile de casă, ca pe de o parte să ne putem pune sămănăturile spre a nu rămâne muritori de foame, iar pe de alta să ne putem muta gospodăria pe locurile de casă, nemai îngăduindu-ne ceilalți locuitori pe pământul lor”⁷³. Au fost semnalate și situații în care inginerii hotarnici luau decizii discutabile de înființare a noi sate în zone improprii, așa cum a fost cazul comunei Măgura-Cuptorul, plasa Jiul de Jos, jud. Dolj, amplasată într-un loc unde „nu se află nici râuri, nici isvoare, nici chiar fântâni”, în consecință localnicii strămutându-se⁷⁴.

Un alt motiv pentru care țărănilor nu le-a fost satisfăcută nevoia de pământ s-a datorat deciziei Consiliului de Miniștri de a sista la 30 august 1880 depunerea cererilor de împrumutare pentru însurăței, beneficiari ai art. 5 și 6 din legea rurală din 1864 rămânând doar cei care făcuseră cereri până la acea dată sau cei înscrși în tabelele de constatare întocmite în 1876. În atari condiții, sătenii au reacționat prin petiții, numărul lor considerabil obligând guvernul să vândă

⁷² 1.853 în județul Dolj, 171 în Gorj și 281 în Vâlcea cf. I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroiu, *op.cit.*, p. 173.

⁷³ Al. Bălinescu, *op.cit.*, doc. 338, p. 439.

⁷⁴ *Ibidem*, doc. 343, p. 445.

veteranilor loturi în Dobrogea în anul 1887. Trebuie precizat că de pe urma măsurii oltenii nu au profitat, ei refuzând relocarea departe de plaiurile natale.

După cum se poate constata, situația țăranilor nu se ameliorase în pofida inițiativelor clasei politice, între acestea meritând a fi menționată și *Legea învoielilor agricole* în varianta sa modificată în 1882 prin care: se elimina intervenția dorobanților în vederea respectării de către săteni a obligațiilor din contractele de învoială agricolă; dispărea responsabilitatea colectivă pentru neîndeplinirea sarcinilor; se fixau mai bine muncile și perioada efectuării lor, iar moșierii și arendașii erau obligați să strângă dijma în 10 zile de la recoltare. Legea, deși cuprindea prevederi favorabile sătenilor, nu s-a aplicat, moșierii și arendașii menținându-și atitudinea abuzivă, ceea ce a condus în mai multe rânduri la episoade precum cel invocat în 1885 de către locuitorii din Giurgița, jud. Dolj, și anume: „Am suportat toate sarcinile învoielii la care am fost supuși cu condiția ca d. arendaș să ne dea locuri de muncă îndestul, livezi de fân și islaz pentru pășunarea vitelor, însă din aceste condițiuni nu s-a executat mai niciuna, neavând locuri îndestul, fân asemenea, și unii din noi nu avem fân nicidecum, rămâind ca puținele noastre vite să moară de foame, fiind nevoiți a le vinde pe nimic”, în vreme ce sătenii înșiși erau „muritori de foame, cerșind pe la locuitorii din comunele vecine ca să ne susținem existența”⁷⁵.

Dincolo de redactarea petițiilor, au rămas valabile și la finele secolului al XIX-lea formele de manifestare a nemulțumirii deja cunoscute (împotrivirea la efectuarea muncilor agricole, distrugerea recoltelor, a pădurilor și conacelor, încălcarea proprietăților moșierilor și ale statului, dar și emigrarea în Bulgaria, proprie mai ales sătenilor aflați în județele din apropierea Dunării care se confruntau cu „lipsa de pământ de muncă și de ședere în comună, [așa încât] ... nici casă de ședere nu avea în comună, șezând într-un bordei cu chirie”⁷⁶). Sporadice și restrânse ca arie de manifestare, asemenea expresii ale frustrărilor acumulate de țăranii s-au înmulțit și s-au extins ajungând ca, în anul 1888, 28 din cele 32 de județe ale țării să treacă prin experiența cruntă a răscoalei. Izbucnită la 20 martie în Urziceni (jud. Ialomița), răscoala s-a răspândit rapid, fapt care a pus în alertă autoritățile. În acest context, la 1 aprilie prefectul din Dolj informa subprefecții și polițiile din Craiova și Calafat că: „Prin câteva din comunele rurale din județele Ialomița și Ilfov s-au ivit turburări din partea sătenilor pe cari unii agitatori i-ar fi îndemnat a se răscula sub pretextul de-a căpăta pământuri și ușurare de învoieli agricole”. Se continua cu apelul de a se face „întinse publicațiuni prin sate pentru ca populația să nu mai cadă victima unor atari îndemnări tendențioase” și se insista în legătură cu „hotărârea nestrămutată a guvernului de a reprima cu toată asprimea legilor orice ridicare în masă sau răzvrătire în contra autorității”. În contrapondere, se recomandau acțiunile pașnice și legale, singurele prin care țăranii „vor putea mai

⁷⁵ I. Petrescu, V. Joița, I. Pătroi, *op.cit.*, p. 184.

⁷⁶ Al. Bălinescu, *op.cit.*, doc. 352, p. 455.

bine dobândi satisfacerea tuturor drepturilor ce vor fi având”⁷⁷. Cum evenimentele nu se derulau conform îndemnurilor autorităților, la 8 aprilie 1888 Ministerul de Interne dispunea aplicarea unor măsuri mai dure („În caz de tulburare faceți a se aresta orice persoane suspecte ce s-ar găsi umblând printre locuitori și dați-i pe mâna justiției”), evidențiind că: „Guvernul actual este decis a îndrepta cu stăruință starea lucrurilor, dar e și tot atât de decis a înfrânge cu cea mai mare energie orice tulburare și a pedepsi pe făptuitori cu toată asprimea legii”⁷⁸. Aceasta s-a și întâmplat prin intervenția în forță a armatei, ceea ce a provocat victime între participanți (circa 1.000 de morți și 3.000 de răniți la nivelul țării). Atmosfera acelor luni a fost surprinsă în paginile ziarelor vremii, ca de pildă în „Desrobirea” unde, într-un articol din 9 aprilie, se menționa că: „Țărani flămânzi și împilați se scoală cerând de mâncare, iar guvernul, în loc de pâine, le dă gloanțe din țevile puștilor; ei se ridică împotriva împilării, iar guvernul trimite armata să-i calce în picioarele cailor; ei se ridică și cer pământ ca să se hrănească și să trăiască, iar cârmuirea poruncește să-i împuște!”⁷⁹.

Acțiunile în forță ale armatei erau necesare, din perspectiva clasei politice, pentru că doar așa putea fi reinstaurată ordinea, condiție prealabilă pentru introducerea soluțiilor menite să îmbunătățească traiul țăranilor. Cum realizarea unei noi reforme prin care țăranii să fie împrăștiți era deocamdată respinsă de politicieni, indiferent de orientarea lor ideologică, s-a optat pentru adoptarea unor legi care au rezolvat parțial problemele din lumea satului. Era cazul *Legii pentru vânzarea către țărani a loturilor de 5, 10 și 25 ha din Domeniile Statului* din aprilie 1889, completată câțiva ani mai târziu cu o alta ce indica prețul terenului în funcție de zonă. Actul normativ din 1889 prevedea vânzarea doar către cultivatorii români, încurajând comercializarea loturilor de 5 ha, pentru celelalte două categorii rezervându-se doar 1/4 din fiecare moșie scoasă la vânzare. Prin conținutul său, legea nu a venit în sprijinul sătenilor nevoiași, ci i-a favorizat doar pe cei mai înstăriți, atât timp cât țăranii care dețineau deja mai mult de un hectar nu puteau achiziționa decât loturi de 10 și 25 ha, pentru care, evident, le lipseau mijloacele financiare. În plus, prin faptul că pământul pus în vânzare era alienabil și divizibil, acesta putea fi înstrăinat, de multe ori nerămânând decât temporar în posesia țăranilor. Sesizând incapacitatea sătenilor de a achita contravaloarea loturilor, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au înființat mai multe instituții de creditare (Creditul Funciar Rural – 1875, Creditul Agricol – 1881, băncile populare – din 1891), dar acestea, prin condițiile practicate nu au favorizat masele din mediul rural care au rămas mai departe dependente economic de arendași și moșieri ori la discreția primarilor și a jandarmilor, chiar dacă legislația agrară s-a ameliorat, așa cum s-a întâmplat cu legea tocmelilor agricole, modificată și în 1893, în sensul că

⁷⁷ *Ibidem*, doc. 348, p. 450.

⁷⁸ *Ibidem*, doc. 349, p. 451.

⁷⁹ I. Gheorghiu, M. Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1888–1899)*, București, Editura Universității din București, 1975, p. 59.

s-a renunțat la încheierea contractelor pe cinci ani de către grupuri mari de săteni și s-a introdus negocierea lor anuală și individuală.

Cu toate acestea, situația sătenilor a rămas problematică, de nevoia lor de pământ profitând moșierii și arendașii care inițiau încheierea contractelor agricole adesea iarna când insuficiența proviziilor și spectrul foamei îi determinau pe locuitori să accepte termeni dezavantajoși pe care ulterior îi denunțau în formele deja prezentate.

Tensiunile au continuat să se acumuleze, dovadă acțiunile revendicative din Oltenia din 1891 și 1892, totul culminând cu răscoala din 1907.

În concluzie, se poate aprecia că în secolul al XIX-lea situația țăranimii a fost în general complicată, nevoia de pământ resimțindu-se acut în întreaga perioadă modernă. Diferențiați în funcție de numărul de vite în vremea Regulamentului Organic, sătenii au fost eliberați din clăcășie prin legea rurală din timpul domniei lui Al.I. Cuza și transformați în mici proprietari funciari, însă aplicarea defectuoasă a legii i-a lăsat la bunul plac al moșierilor și reprezentanților administrației locale. În a doua jumătate a veacului, apariția în lumea satului a arendașilor a îngreunat existența țăranilor, cei dintâi, preocupați de propriul profit, transformându-se într-un element opriment suplimentar. Lipsa investițiilor în agricultură, accesul limitat la educație și la servicii medicale, perspectivele reduse de câștigare a traiului prin practicarea și a altor activități decât a celor legate de domeniul agricol au reprezentat tot atâtea probleme care au grevat asupra vieții sătenilor.

Clasa politică a manifestat un interes oscilant față de cea mai numeroasă categorie socială a țării, preferând, cu excepția anului 1864, reforme limitate ca relevanță, ale căror bune intenții au fost nu o dată anulate de abuzurile care le-au însoțit implementarea. Țărănimea din Oltenia a urmat coordonatele evolutive ale țăranimii văzute în ansamblul ei și s-a remarcat prin reacțiile prompte în fața abuzurilor la care a fost supusă. Dacă revendicările erau limitate, ele putând fi reduse la strigătul-lemnă „Noi vrem pământ!”, manifestările au fost mai numeroase și s-au produs constant, variind doar intensitatea și aria de desfășurare. Abia odată cu modificarea Constituției în 1917 s-a deschis pentru țărani, implicit și pentru cei din Oltenia, perspectiva unei noi reforme rurale care echivala cu împrăștierea celor mulți, însă chiar și așa, provocările din lumea satului erau departe de a fi surmontate.

Bibliografie

Surse edite

- Bălintescu, Al., *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea. Documente*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, 1967.
- Gheorghiu, I., Totu, M., *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1888–1899)*, București, Editura Universității din București, 1975.
- Iorga, N., *Două conferințe craiovene. I. Rostul Olteniei în mișcarea pentru neam. II. Ce am făcut și ce trebuia să facem*, Craiova, Editura Socec & Co., 1906.

- Iorga, N., *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, București, Editura Ministerului de Agricultură, 1915.
- Urechia, V.A., *Istoria românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din București după documente inedite*, vol. XI, București, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, 1900.

Lucrări generale, studii și articole

- Adăniloaie, N., Berindei, D., *Reforma agrară din 1864*, București, Editura Academiei, 1967.
- Cucu, V., *Oltenia azi*, București, Colecția Societății pentru Răspândirea Științei și Culturii, nr. 393, 1961.
- Pencovici, Al., *Requisițiunile și ofrandele pentru trebuințele armatei române din războiul din 1877–1878*, București, 1879.
- Petreanu, L., *Cântece populare oltenesti*, București, Profile Publishing, 2002.
- Petrescu, I., Joița, V., Pătroi, I., *Contribuția Olteniei la războiul pentru independență*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977.
- *Stăruințele României de a-și crea o industrie națională*, în „Economia rurală”, an I, București, 1874.
- Stoenescu, A.M., *Istoria Olteniei*, București, Editura Rao, 2011.
- Vlahuță, Al., *România pitorească*, București, Editura Pentru Literatură, 1963.

